

УДК 631.117.2

БОНДАРЕНКО

Микола Павлович,
кандидат с.-г. наук, с. н. с.,
директор Сумського ІАПВ
НААН України,
заслужений працівник сільського
господарства України
(м. Суми)

РЄЗАНЦЕВ

Михайло Олександрович,
здобувач ДНСГБ НААН України,
лаборант Сумського ІАПВ НААН
України
(м. Суми)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
КУЛЬТУРИ ГРЕЧКИ В УКРАЇНІ У XVI–XIX-х СТОЛІТТЯХ**

У статті розкривається історія розвитку культури гречки в Україні, її походження та історичні етапи розвитку наукових досліджень в період XVI–XIX століть.

В статье раскрывается история развития культуры гречихи в Украине, ее происхождение и исторические этапы развития научных исследований в период XVI–XIX веков.

The article explains the history of the culture of buckwheat in Ukraine, its origins and historical development stages of research during the XVI–XIX centuries.

Досліджуючи історію виникнення гречки, вже сьогодні можна стверджувати, що вона належним чином поцінована і в Україні. Ця культура здобула у нас славу і визнання.

Під час науково-історичного аналізу виявлено, що Батьківщиною гречки була Азія. Проте, досить мало історичних даних щодо її появи в Україні. На сьогоднішній день зроблений частковий аналіз історичного розвитку гречки. У

той же час відсутні детальні дослідження архівних матеріалів у вивченні цього питання.

Мета та завдання досліджень полягають в тому, щоб на основі аналізу наявної галузевої літератури, документальних матеріалів об'єктивно відтворити історично-обумовлений розвиток наукових досліджень культури гречки в Україні.

Батьківщиною гречки вважають східну частину азіатського материка. О.Б. Троїцька зазначає, що дикі форми звичайної гречки (*Fagopyrum eskulentum*) знайдено на західній частині Гімалаїв на висоті 3600 м над рівнем моря. Думку, що гречка походить з Гімалаїв, висловлюють і деякі іноземні вчені, вказуючи на велику кількість форм гречки різного ступеня окультуреності на північних схилах Гімалаїв: Тибеті та високогірних районах Південного Китаю, з яких походять великоплідні форми, поширені в Японії, Китаї, Кореї та Північній Америці [1, с. 11].

В Монголії, Сибіру та в Примор'ї зустрічається найбільша кількість географічних популяцій виду татарської (*Poligonaceal f. tataficum*) гречки з зеленуватими квітками. У Китаї, Японії та Кореї гречка вирощується з стародавніх часів. З цих країн вона поступово перейшла в Центральну Азію.

З історичних документів зрозуміло, що гречка з'явилася на Україні значно пізніше. В культурі вона поширилася, головним чином, на Придніпровських територіях. Проте, найбільше є підстав стверджувати, що в Україну гречка потрапила через «болгар», які населяли в 600–1200 рр. нашої ери райони середньої Волині [1, с. 12]. Є прибічники і такої думки, що гречка була завезена в Україну татарами. Цю думку намагаються обґрунтувати тим, що в деяких народів, як наприклад, поляки, слов'яни називають гречку «татаркою» [1, с. 11].

Однак археологічні знахідки свідчать про те, що ця культура була відома народам, які заселяли південь теперішньої території нашої країни вже наприкінці минулої на початку нашої ери.

Зерна гречки були знайдені у Немировському городищі при розкопках на території сучасної Вінницької області. На околиці Ростова на Дону при розкопках поховання першого–другого сторіччя нашої ери спорідненого зі скіфами сарматського племені в одній з посудин виявили зерна гречки.

Обгорілі зерна цієї культури знайшли і при розкопках Донецького городища, яке існувало до XII сторіччя поблизу сучасного міста Харкова. Про це слов'янське поселення згадується у найвидатнішій літературній пам'ятці Київської Русі «Слово о полку Ігоровім», створеній між 1185 та 1187 роками [7, с. 86].

Найбільшого поширення в Україні культура гречки досягла в XVI–XVII століттях. У цей період Україна стає основним продуцентом гречки і виробляє її значно більше, ніж усі разом узяті інші країни [4, с. 53]. З гречки почали виробляти крупи і борошно. В меню населення з'явилися гречаники, гречані пампушки з часником, вареники гречані з сиром, каші і бабки з гречаних крупів, лемішка, кваша та інші страви.

Після жовтневих подій 1917 року посіви гречки займають 2 млн. га, а в окремі роки майже до 3 млн. га, причому посіви в Україні становлять 30–40% від її загальної площі посівів у країні. У 1979 р. посівні площі під гречкою в Україні становили 1383 тис. га, завдяки чому держава була першою за площами посіву в порівнянні з іншими країнами.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в Україні культура гречки поширена головним чином в Лісостепу і Поліссі. В останні роки найбільші площі посівів цієї культури зосереджені в Сумській, Чернігівській, Житомирській, Київській, Вінницькій та Хмельницькій областях.

Зараз із небагатьох відомих видів гречки тільки гречка культурна вирощується в нас для одержання зерна та крупи з неї. В умовах ринкових відносин в Україні актуальним є питання якісного зберігання та первинної обробки цієї круп'яної культури безпосередньо у виробника. Розв'язання цього питання дасть змогу виробнику бути незалежним і продавати врожаї за найприйнятнішими цінами.

Гречка характеризується високими поживними та лікувальними властивостями крупи, є однією з основних парозаймаючих, страхових, медоносних і рентабельних культур [10, с. 64]. Крім того, це унікальний продукт харчування.

З появою культури гречки в Україні, наукові дослідження з нею розвивалися досить стрімко. У дослідях Всесоюзного науково-дослідницького інституту бджільництва, проведених у 28 господарствах різних областей країни, підведення пасік до полів гречки на період цвітіння сприяло збільшенню кількості відвідувань квіток цієї культури бджолами на 71%, а врожайність зерна – на 48% [5, с. 117].

На Сумщині гречка є основною та традиційною круп'яною культурою. У 1985 році було досягнуто значних продуктивних результатів у Сумському НВО «Еліта», нині Сумський інститут агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України). Автори нового сорту гречки Сумчанка – кандидат сільськогосподарських наук І. М. Кацов, старший науковий співробітник В. М. Ключ, молодший науковий співробітник І. Л. Курочка, під керівництвом заступника генерального директора по науці Д. Я. Єфіменко. Цей сорт дає 18–20 і більше ц/га зерна, коли інші сорти – 8–12 ц/га. Його районують у Миколаївській, Павлодарській, Кустанайській та інших областях [11, с. 18].

Основні шляхи підвищення врожайності та валових зборів зерна гречки – подальша концентрація посівів цієї культури в передових господарствах з найбільш сприятливими умовами її вирощування, докорінне поліпшення технології виробництва гречки на основі широкого використання досвіду господарств, які одержують сталі врожаї зерна, створення та запровадження у виробництво високоврожайних скоростиглих, холодостійких та посухостійких сортів гречки [15, с. 5].

За нашими результатами досліджень, при історико-науковому аналізі архівних матеріалів виявляв значний здобуток в селекції гречаної культури мав Сумський інститут АПВ. Уперше в світовому вимірі створені та районовані

високопродуктивні детермінантні та звичайні сорти гречки *Сумчанка* (1985), *Крупинка* (1990), *Іванна* (1997), *Слобожанка* (2004), *Ювілейна–100* (2008), *Ярославна* (2009), які стали національним надбанням України. Сорти займають третину посівних площ цієї культури в області та Україні, а також мають широке розповсюдження в країнах СНД (Росія, Казахстан, Азія) [15, с. 11].

Висновок. Культура гречки пройшла тернистий історичний шлях від Китаю до України. І на сьогоднішній день займає перше місце серед круп'яних культур.

Найбільшого поширення на Україні культура гречка досягла в XVI–XVII століттях. У цей період Україна стає основним продуцентом гречки і виробляє її значно більше ніж усі разом взяті інші країни.

Гречка не потребує ні яких добрив, особливо хімічних. Навпаки, вони її псують в смаковому відношенні. Тому створюється можливість прямої економії на витратах в сенсі добрив. Ця крупа, мабуть, єдина сільськогосподарська рослина, яка не тільки не боїться бур'янів, але й успішно бореться з ними.

Гречка, як відомо, чудовий медонос. Причому це єдиний надійний і нешкідливий, дешевий і навіть прибутковий спосіб підвищення врожаю. При запиленні бджолами врожай гречки збільшується на 30–40%. Сьогодні гречка користується високим попитом.

Список використаної літератури

1. *Єфименко Д. Я.* Круп'яні культури / Д. Я. Єфименко, І. В. Яшовський, Б. І. Лактіонов ; за ред. І. В. Яшовського. – К. : Урожай, 1982. – С. 160.
2. *Єфименко Д. Я.* Индустриальная технология производства гречки / Д. Я. Єфименко, Г. И. Барабаш. – М. : Россельхозиздат, 1986. – С. 160.
3. *Вирощування гречки за індустріальною технологією* / О. С. Алексеева, С. В. Герасимчук, І. М. Марусяк та ін. – К. : Урожай, 1987. – С. 47.
4. *Алексеева Е. С.* Генетика, селекция и семеноводство гречихи / Е. С. Алексеева, З. П. Паушева. – К. : Вышш. шк., 1988. – С. 208.
5. *Демеденко П. М.* Гречиха, просо и рис в степи Украины / П. М. Демеденко. – Днепропетровск : Просвещение, 1984. – С. 166.

6. *Елагин И. Н.* Агротехника гречихи / И. Н. Елагин. – М. : Колос, 1984. – С. 127.
7. *Каргальцев Ю. В.* Гречиха / Ю. В. Каргальцев, Ф. М. Пруцков. – М. : Россельхозиздат, 1986. – С. 120.
8. *Правила* производства механизированных работ в полеводстве / К. С. Орманджи, М. Н. Мерченко, Т. И. Барабаш и др. – М. : Россельхозиздат, 1983. – С. 283.
9. *Фесенко Н. В.* Селекция и семеноводство гречихи / Н. В. Фесенко. – М. : Колос, 1983. – С. 191.
10. *Якименко А. Ф.* Гречиха / А. Ф. Якименко. – М. : Колос. – С. 196.
11. *Шумит* сад зелёный : краткий очерк из истории Сумской областной с.-х. опытной станции к её 95-летию. – 1-е изд. – Сумы : Ярославна, 2000. – С. 20.
12. *Науково-виробничі* рекомендації по технології вирощування гречки / В. М. Івченко, С. П. Сідліченко, М. П. Бондаренко, Д. Я. Єфіменко та ін. – Суми : Сад, 2008. – С. 12.
13. *Інтенсифікація* виробництва круп'яних культур / О. С. Алексеева, О. П. Якименко, М. Ф. Трифонова та ін. ; за ред. О. С. Алексеевої. – К. : Урожай, 1988. – С. 160.
14. *Егоров М. Г.* Найкращі круп'яні культури. Х. : Держсільгоспвидав УРСР, 1953.
15. *Науково-виробничі* рекомендації по технології вирощування гречки / В. М. Івченко, С. П. Сідліченко, М. П. Бондаренко, Д. Я. Єфіменко та ін. – Суми : Сад, 2008. – 12 с.
16. *Егоров М. А.* К методике полевого опыта / М. А. Егоров. – 1909.
17. *Егоров М. А.* Растение как фактор урожайности / М. А. Егоров. – 1927.
18. *Егоров. М. А.* К вопросу об окультивировании почвы / М. А. Егоров. – 1927.